

İstanbul'un Mavi Alanları*

Mekânsal Adalet Perspektifinden İstanbul'daki Kentsel Mavi Alan Yenilenmesinin Değerlendirilmesi

Kentsel mavi alanlar, bir kentte herkesin suya eşit erişimini sağlayan kamusal alanlardır. Bu niteliğin tam anlamıyla hayata geçebilmesi için bu alanlar mekânsal adalet dikkate alınarak oluşturulmalı ve korunmalı. Ancak Haliç Projesi, İBB'den Haliç Dayanışması'na kadar yerel aktörlerin tüm çaba ve mücadelelerine rağmen merkezi hükümetin mekânsal adalet yerine ekonomik büyümeyi önceleyen ve özel sektörü devreye soktuğu bir planlamaya göre şekilleniyor.

Stijn Burijsten*

* Kent Araştırmacısı,
Amsterdam Institute for Advanced Metropolitan Solutions

Çeviri: Jülide Kayaş

Fotoğraf İBB Kültür

* Bu yazı, saha araştırmasını İstanbul Planlama Ajansı'yla (İPA) iş birliği içerisinde gerçekleştirdiğim master tezime dayanmaktadır. İstanbul Planlama Ajansı iş birliğiyle daha önceki bir çalışma gezisi sırasında öğrenci arkadaşlarım İPA ile bağlantı kurmuştu. Bu bağlantıda öğrencilerin, İPA'daki insanlar ve kampüs hakkında çok olumlu izlenimleri olmuştu. Bu nedenle İPA ile iletişime geçtim. Onlar da beni ağırlamaktan heyecan duyduklarını söylediler. Böylece Erasmus+ aracılığıyla bir araştırma stajına başladım. Araştırma sırasında İPA bana veri ve görüşmeciler bulma konusunda yardımcı oldu, araştırma alanını keşfedebilmem için ipuçları sağladı.

Şekil 1 19. yüzyılda Haliç Tersaneleri Kaynak Semavi Eyice Arşivi

İstanbul bir su kenti. Vapurda giderken denizin üzerinden kenti izlemek çok özel. Ne var ki kıyından denize baktığınızda başka bir şey yaşarsınız. Deniz kenarından suya bakarken alış-veriş merkezlerine, otellere ve denize erişimi zorlaştıran yol engellerine rastlamamanız zor. Balıkçılar hâlâ yerlerinde dursa ve arada sırada yunusları kıyından görmek mümkün olsa da; suyun kenarındaki özel alanlar seçkin bir gruba ayrılmış durumda. Beni, İstanbul Planlama Ajansı'yla birlikte İstanbul'un kıyıları üzerine çalışmaya motive eden şey bu adaletsizlik oldu.

Kentsel mavi alan kavramı, suyun herkes tarafından erişilebilen ortak bir kamusal alan olduğunu ya da olması gerektiğini belirtir.

Kentlerde yaşayanlar sudan farklı şekillerde yararlanabilirler; içme suyu olarak, sulama ve temizlik için ya da

sağlık hizmetleri alanında ve endüstride kullanabilirler.¹ Bu çalışmada da kentsel su kütlesi ve su kenarları “kentsel mavi alan” olarak tanımlanıyor. Kentsel mavi alan kavramı, suyun herkes tarafından erişilebilen ortak bir kamusal alan olduğunu ya da olması gerektiğini belirtir.² Merkezi hükümet, İstanbul'da kentin imajını iyileştirmek hedefiyle giriştiği kamusal alanı yenileme işini özel sektör mekanizmalarını devreye sokarak ele alıyor.³ Hükümetin neoliberal politikaları, mavi alana erişimi azaltırken yerel nüfusa da çoğunlukla fayda sağlamamakta. Oysa akademik çalışmalarda genel olarak kentsel mavi alan yenilemelerinin eşitlik ve adaleti sağlayacak fırsatlar sunabildiğinden söz ediliyor.⁴ Buna rağmen, İstanbul örneği göz önüne alındığında, bunun nasıl olacağı cevaplanması gereken bir soru.

Mekânsal adalet tanımlanması zor bir kavram. Kavram, alandaki kaynak dağılımının adil olup olmadığını değerlendirirken normatif bir mercekle olarak kullanılabilir.⁵ Mekânsal adaleti güçlendirmek için kentsel mavi alanların sunduğu faydalar toplumda adil bir şekilde dağıtılmalı. Bu yazıda

İstanbul Haliç Yat Limanı ve Kompleksi Projesi (Haliç Projesi) ile ilgili idare planları mekânsal adalet perspektifinden değerlendirilmektedir. Adalet ve kentsel mavi alan yenilemesiyle ilgili ampirik veri tabanını genişletmek amaçlanmaktadır. Yazıda özetle, hâlihazırda kentsel ve ulusal politika-da hararetle tartışılmakta olan Haliç Projesi'nin, hükümet tarafından özel sektörün kalkınması için ihale edildiği ve tarihi Kuzey Haliç tersanelerini (Şekil 1) üst sınıf bir ticaret ve konut alanına dönüştürmenin amaçlandığı ileri sürülmektedir.

Haliç Projesi'nin Tartışılması

Haliç Projesi'ni, çevrenin korunmasından ve çevresel risklere karşı korunmadan; kültürel mirasın korunmasına ve yerel ticaretin kolaylaştırılmasına uzanan on yedi kriter üzerinden değerlendirmek mümkün. Bu kriterlerin hepsi mekânsal adalet tartışmasıyla ilişkili. Çalışmada kullanılan veriler, çeşitli görüşmeler, gözlem ziyaretleri ve alanın imar planlarının içerik analizinden oluşan farklı yöntemler yoluyla elde edildi. Veriler, Haliç Projesi planının alansal adalet öncelik vermediğini açıkça gösteriyor. Planın önceliğinin ticari gelişme, turizmin gelişmesi ve üst düzey lüks olanakların geliştirilmesi olduğu görülüyor. Yazının sınırları göz önüne alınarak, söz konusu kriterlerin ve bunlarla ilgili bulguların detaylı bir listesine ve incelemesine yer verilmeyecek. Bundan sonraki kısımda, alansal adaletin sağlanmasıyla ilgili bazı zorluk ve fırsatları ortaya koyacak şekilde, Haliç Projesi'nin yolunu açan planlama dinamiklerinin sadece bir kısmı tartışılacak.

Veriler, Haliç Projesi planının alansal adalet öncelik vermediğini açıkça gösteriyor. Planın önceliğinin ticari gelişme, turizmin gelişmesi ve üst düzey lüks olanakların geliştirilmesi olduğu görülüyor.

Fotoğraf İBB Kültür

Güçlü, Girişimci Bir Hükümet

İktidarın merkezileştirilmesi, Osmanlı İmparatorluğu zamanından beri sürmekte. Daha yakın zamanda, iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), kalkınmacı politikalar yoluyla gücü daha da merkezi hâle getirmeyi başardı. Kalkınmacılık, özetle, gelişmekte olan ülkelerin, devletlerin egemenliğini arttırma süreciyle iç içe geçen biçimde, zengin kapitalist ülkelere dönüşme arzusu olarak tanımlanabilir.⁶ Adaman ve Akbulut, kalkınmacılığın, sosyal ve çevresel etkileri göz ardı edilerek AKP tarafından ekonomik büyümeye öncelik vermek için nasıl bir strateji olarak kullanıldığını anlatır. Öyleyse AKP'nin popülaritesi ve bu dönemde gücün artan düzeyde merkezileştirilmesi, pek çok Türkiye vatandaşının ekonomik büyümeyi refah ve politik başarının temel göstergesi olarak görmesiyle açıklanabilir.⁷ Dolayısıyla, Haliç Projesi gibi projelerle vücut bulan kalkınmacı politikaların, AKP hükümetinin gücünü artırmasına yardımcı olduğu düşünülebilir.

Haliç Projesi ihalesinde müteahhplerin sosyal ya da çevresel, herhangi bir koruma yükümlülüğü bulunmuyordu. Bunun yerine, odakta ekonomik büyüme, diğer bir deyişle klasik kalkınmacı politika yer alıyordu. Türkiye'nin de bir örneğini teşkil ettiği gibi gücün merkezileşmesi, gelişmekte olan ülkelerde üniter devletin varlığının bir göstergesi niteliğinde.⁸ Bu durum, kentsel idareyi zorlaştırır⁹ ve hükümet, özel sektörün işine yarayacak kafa karıştırıcı bir politik çerçeveye yarattığı için İBB ile arasındaki gerilimin artmasına sebep olur.

Yerel Yönetimler ve Merkezi Hükümet Arasındaki Gerilimler

İBB'nin muhalefet partisi (CHP) tarafından yönetiliyor oluşu, AKP tarafından yönetilen merkezi hükümetle bir çatışmaya sebep olmakta. Hükümet, Haliç Projesi'ni "özel proje alanı" belirleyerek ilgili bakanlığı görevlendirdi ve bunu yaparak, esasen hem İBB'yi hem de Beyoğlu ilçesinin yerel yönetimini, uygulamaya ilişkin kararlardan

dışladı. Bu dışlayıcı uygulamaya rağmen İBB, mekânsal adalet anlayışını İstanbul kent planlamasına dahil etmek için kuvvetli bir iradeye sahip. Yerel ve ulusal idare arasındaki gerginlik, Haliç Projesi'nin farklı imar planlarına bakıldığında açıkça görülebilir. İBB'deki şehir plancıları, Beyoğlu için farklı katılım yöntemlerini kullanarak kapsamlı bir mekânsal strateji planı hazırladı.¹⁰ Temel olarak bu plan, açıkça mekânsal adalete odaklanıyor ve Haliç Projesi'nin geleceğine dair fikirleri içeriyor. Şehir plancılarının bu çabası, mekânsal adalet için nasıl fırsatlar olduğuna işaret etmekte. Buradaki soru İBB'nin, ulusal yönetimin gölgesi altındayken mekânsal adaleti ne şekilde sürdürebileceği.

Güçlü ve merkezileşmiş bir merkezi hükümet tarafından yönetilirken kentsel projelerin hayata geçirilmesi zorlayıcı olsa da,¹¹ başarı şansını artıran belli faktörler bulunmakta. Yerel ve merkezi idareler İstanbul'daki gibi karşıt görüşlü partilerden olsa bile,

yerel aktörlerin arasında etkili bir koordinasyonun olması, yerel girişimlerin başarılı olma ihtimalini artırır. Kuyucu, ortak bir hedefin arkasındaki yerel paydaşların bir araya gelmesi için güçlü bir liderliğin şart olduğunu da belirtir.¹² Haliç Projesi'nde de ortak bir amaç (Haliç Projesi'ne karşı direnmek) etrafında birleşen ve Haliç Dayanışması olarak adlandırılan güçlü bir sivil toplum hareketi oluşmuştu. Ancak burada iki sorun bulunuyor: Birincisi, İBB ve Haliç Dayanışması'nın çıkarları ve amaçları her zaman aynı noktada buluşmuyor. Haliç Dayanışması aynı zamanda Haliç Projesi'nin yakınındaki belediyenin kentsel dönüşüm projesini de protesto etmekteydi. İkincisi, Kuyucu'nun incelediği projeler 2010'dan önce gerçekleştirilmişti. Ancak mevcut siyasi iklimde muhalif partiler tarafından yönetilen belediyeler kendi başlarına sürdürdükleri kentsel dönüşüm projelerinde daha fazla engelle karşılaşacak. Örneğin artık belediyelerin Avrupa Birliği gibi kanallardan kendi finansmanlarını yaratmaları yasaklanmış durumda. Dahası Türkiye 2016'daki başarısız darbe girişiminin bir sonucu olarak süresiz bir olağanüstü hâl durumunda bulunuyor. Bu durum, hükümetin, iktidarı daha da merkezileştiren yeni yasaları ve politikaları muhalefetin müdahalesine olanak vermeden çıkarmasına izin veriyor.¹³

İBB'nin kentsel mavi alan yenilenmesini mekânsal adaleti sağlayacak biçimde sürdürebilmesi için yeni bir politik düzen şart. Mart 2024 Yerel Seçimleri iktidardaki AKP için büyük bir yenilgiyle sonuçlandı.¹⁴ Bununla

birlikte hükümet el değiştirmeden ve belediyeleri kısıtlayan politikalar değişmeden, İBB'nin şansının düşük olduğu görünüyor.

Özel Sektöre Doğru Çarpıtılmış Bir Politika Çerçevesi

AKP yönetimi, özel sektörde yer alan inşaat ve gayrimenkul geliştirme aktörlerinin Haliç Projesi'ne dair isteklerini, kamu malına zarar veriliyor olmasına rağmen kısıtlamamış durumda. Esasen hükümetin, uygulama gücünü özel sektördeki müteahhitlere aktararak kolaylaştırıcı bir rol üstlendiği görülüyor. Kamu arazisinin ekonomik büyümeyi sağlamak için bir mülksüzleştirme sürecine tabi tutulan Haliç Projesi, felsefeci ve kent düşünürü Harvey'in "mülksüzleştirme yoluyla sermaye birikimi" dediği durumun tekrarı gibi duruyor.¹⁵ Haliç Projesi, yine Harvey'in kapitalist ekonomilerde sermaye fazlasını absorbe etmek ve kârlılığı sürdürmek için sermaye fazlasının gayrimenkule yatırılarak fiziksel, sabit varlıklara dönüştürülmesi süreci olarak tanımladığı durumun da bir tekrarı gibi görünmekte.¹⁶ Bu anlamda, Haliç Projesi'ne dair politik plan, gayrimenkulün geliştirilmesindeki kârları sabitleyerek kamu arazisi üzerinden ekonomik büyüme sağlamanın bir yolu. Haliç Projesi'ndeki kamu arazisinin özelleştirilmesi, kârın özel sektör elinde toplanmasına neden olacak ve bu süreç, Yap-İşlet-Devret (YİD) olarak adlandırılan modelle kolay bir şekilde ilerleyecek. Haliç Projesi YİD yaklaşımıyla ihaleye açıldığı için, ihaleyi alanlar söz konusu alanın 49 yıllığına sahibi olacak. Müteahhitler, alanı kendi ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde

dönüştürme konusunda da tam karar verme yetkisine sahip olacak. 49 yıl içinde kâr hedeflerine ulaşamazlarsa hükümet aradaki farkı ödeyecek. Yani hükümet, adalet yerine ekonomik büyümeye desteği teşvik ediyor.

Sonuçlar

Araştırmanın sonuçları, hemen hemen bütün kriterlerde Haliç Projesi'nin önceliğinin mekânsal adalet değil ekonomik büyüme, kent imajı ve turizm olduğunu gösteriyor. Yerel yönetim kentsel mavi alana adaleti getirmek için daha istekli olsa da; otoriter siyasi iklimin kısıtlamalarıyla karşı karşıya. Haliç Projesi'nde iyileştirilmeye muhtaç pek çok nokta tespit edilmesine rağmen; herhangi bir büyük değişiklik için geç kalınmış olabilir. Projeye karşı şiddeti bir direniş olsa da; inşaatın birkaç yıl içinde bitmesi bekleniyor. Yeni bir politik düzene geçilmeden önce kamusal/kentsel mavi alanın özelleştirilme çalışmaları yoğunlaşabilir ve bu da, mekânsal adaletin sağlanma şansını azaltabilir.

Bu makale, Haliç Projesi'nin geleceğine dair çok umutlu bir tutum sergilemiyor. Bununla birlikte güçlü direniş hareketi ve giderek değişen siyasi iklim, İstanbul'un diğer mavi alanlarında mekânsal adaletin yaratılma şansını artırabilir. Her durumda yerel yönetimdeki şehir plancıları olumlu bakış açılarını koruyor: "Gerçekten yapılacak bir şeyler var, burada önemli olan niyet" diyorlar. Niyet edilen, kentsel mavi alanı İstanbul halkına yeniden kazandırmak; çünkü kentsel mavi alan çok değerli, özellikle de su şehri İstanbul için.

Notlar

- White, M. P., Elliott, L. R., Gascon, M., Roberts, B. ve Fleming, L. E. (2020). "Blue space, health and well-being: A narrative overview and synthesis of potential benefits". *Environmental Research*, 191, 110169.
- Wessells, A. (2014). "Urban Blue Space and 'The Project of the Century': Doing Justice on the Seattle Waterfront and for Local Residents". *Buildings*, 4(4): 764-784.
- Kuyucu, T. (2018). "Politics of urban regeneration in Turkey: Possibilities and limits of municipal regeneration initiatives in a highly centralized country". *Urban Geography*, 39(8): 1152-1176.
- Brownill, S. (2013). "Just add water: Waterfront regeneration as a global phenomenon". M. E. Leary ve J. McCarthy (der.) *The Routledge Companion to Urban Regeneration*, Routledge, s. 44-55.

- Soja, E. W. (2009). "The city and spatial justice". *Justice spatiale/Spatial justice*, 1(1): 1-5.
- Harrison, G. (2020). *Developmentalism: The Normative and Transformative within Capitalism*. Oxford Academic.
- Adaman, F. ve Akbulut, B. (2021). "Erdoğan's three-pillared neoliberalism: Authoritarianism, populism and developmentalism". *Geoforum*, 124: 279-289.
- Kuyucu, T. (2018). "Politics of urban regeneration in Turkey: Possibilities and limits of municipal regeneration initiatives in a highly centralized country". *Urban Geography*, 39(8): 1152-1176.
- Yazar, M., ve York, A. (2023). "Urban climate governance under the national government shadow: Evidence from Istanbul". *Journal of Urban Affairs*, 45(7): 1265-1281.

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2023). *Beyoğlu Mekansal Strateji Planı*. <https://www.beyoglusenin.ist/>
- Kuyucu, T. (2018). a.g.e.
- A.g.e.
- Kirby, P. & Kasapoglu, C. (2024). *Turkish local elections: Opposition stuns Erdogan with historic victory*. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-europe-68704375> Son erişim: 24 Temmuz 2024.
- Harvey, D. (2004). The "New imperialism": accumulation by dispossession. *Actuel Marx*, 35: 71-90.
- Harvey, D. (2006). *The limits to capital*. Verso books.